

egipčanska vaza, nedvomno uporabljena v kulturne namene, ki je pripadala visokemu uradniku na dvoru faraona Psametiha II. (595-589).

Razni trgovski stiki se kažejo v uvozu jantarja z Baltika, kovin in kovinskih izdelkov z Balkana, dragocenega nakita in obeskov ter fibul in grške in druge keramike, skozi te uvožene predmete pa se hkrati zrcali razvita domača obrt in kultura, ki je prišla najbolj do izraza v izvozu geometrično okrašene davnijske keramike. Ta keramika je bila zelo priljubljena in so jo uvažali na južno tirensko obalo, v kraje na obeh straneh Jadrana, tudi v Istro in Padsko delto ter v Jonijo. Na davnijskih stelah so upodobljene poleg oseb, oblečenih v domačo nošo, zaobljene ladje (morda podobne tistim, ki jih omenja Herodot), ki so predstavljale enega od tipov ladij, ki so tedaj plule po morjih. Znamenita ladja iz Novilare je nekoliko drugačna, vendar se zdi, da se na začetku 7. stoletja tudi etruščanske ladje niso dosti razlikovale od italjskih. Stiki s sosednjimi in grškimi pokrajinami so se kazali v umetnostni tradiciji ter različnih kultih, kult Diomeda, posebej dobro dokumentiran v Davniji, kjer naj bi Diomed živel vse do smrti, pa med drugim ponazarja etape plovbe po Jadranu, saj je bilo njegovo svetišče odkrito tako na Palagruži kot na Rtu Ploče, ki se je v antiki celo imenoval Diomedov rt.

Marjeta ŠAŠEL KOS

Supplementa Italica. Nuova serie 19. Edizioni Quasar, Roma 2002. 328 str., številne fotografije med besedilom.

Pomembna epigrafska serija *Supplementa Italica*, ki jo je ustanovil Silvio Panciera in ki bedi nad njenim uspešnim in rednim izhajanjem (v pričujočem zvezku je na začetku izpod njegovega peresa predstavitev knjige), vsebuje nove napise štirih rimskih mest. Iz 6. italjske regije Umbrije napise iz mesta *Interamna Nahars*, iz Ligurije (9. regije) napise iz mest *Pollentia* in *Augusta Bagiennorum* ter iz 11. regije (Transpadana) napise iz mesta *Vercellae* in teritorija med Vercelami in Eporidijo. Kot podobni krajski epigrafski korpusi iz prejšnjih zvezkov te zbirke vsebujejo tudi ti mnogo več kot le nove in revidirane napise. Za vsako mesto je objavljena vsa nova literatura, ki se nanj nanaša, s posebnim poudarkom na epigrafski literaturi (posebej so označena vsa tista dela, v katerih so objavljeni novi napisi ali nova čitanja že znanih napisov). Dalje vsebuje vsak prispevek tudi zgodovinski uvod, v katerem so predvsem poudarjene novosti zadnjih let, npr. spremenjena podoba mesta zaradi novejših arheoloških izkopavanj ali topografskih in drugih raziskav. Temu uvodu sledi seznam vseh že objavljenih napisov, v zvezi s katerimi so bile ugotovljene kakršnekoli dopolnitve ali spremembe.

Najdaljši je epigrafski članek o novih rimskih napisih iz Interamne Nahars (zdaj Terni), ki sta ga napisala Claudia Andreani in Maurizio Fora. V njem je na novo objavljenih oz. na novo prečitanih 35 napisov. Ime mesta je povezano z imenom *Naharkum* z iguvinskih plošč ter z umbrijsko reko Nar (= Nera), torej s prastarimi prebivalci Umbrije. Mesto je bilo rimski municipij, ki ga je upravljal odbor štirih mož (*quattuorviri*). Po poznorimskih virih naj bi bila po rodu iz Interamne zgodovinar Tacit in cesar Tacit. Med novimi napisi je zanimiv oltar, posvečen Silvanu, ki sicer v panteonu mesta doslej ni bil znan. Pomemben je počastilni napis za uglednega meščana Voluzija Voluzijana, ki se je s svojo radodarnostjo pri someščanih tako zelo izkazal, da so mu napis postavili "zaradi velikih zaslug do posameznikov in do vseh". Bil je rimski vitez, torej je moral biti zelo premožen, in tudi svečeniška funkcija, ki jo je opravljal, kaže, da je bil član mestne aristokracije. Bil je namreč *Laurens Lavinas*, kar je bila stara svečeniška funkcija, povezana z ustanovnimi rimskimi miti. Nagrobni napis cesarjevega sužnja, ki je skrbel za cesarjeva oblačila, je zdaj

izgubljen, nekaj napisov omenja običajne mestne funkcije, kot npr. štiri mestne upravnike in svečenika, ki je skrbel za vladarski kult. Na nekaterih napisih so omenjena manj znana imena, npr. zelo redko družinsko ime *Detelius* oz. doslej znano *Mevidius*.

Sledi članek, ki prinaša nove napise ligurskega mesta *Pollentia* (zdaj Pollenzo), ki sta ga napisala Giovanni Mennella in Elena Bernardini. Mesto je bilo zelo staro, morda ustanovljeno celo že leta 179 pr. Kr. Imelo je pestro zgodovino, iz katere so znani žal le drobci. Bilo je vpleteno v boje med Cezarjevimi morilci ter Oktavijanom in Antonijem. Po Dioklecijanovih reformah je pripadalo provinci Kotijske Alpe (*Alps Cottiae*), leta 402 naj bi ga razrušili Goti. Med napisi je morda najzanimivejša lepo izdelana stela z zatrepom, v katerem je upodobljen okrogel ščit s prekrizanimi sulicama. Dal jo je postaviti trgovec z vinom, osvobojenec Mark Lukrecij Hrest. To območje je bilo v antiki znano po dobrem vinu, vendar doslej ni bil dokumentiran noben trgovec ali proizvajalec vina. Ohranjen je nagrobnik družine Barbulazijev, ime, ki doslej v rimskem imperiju še ni bilo izpričano.

Giovanni Mennella in Elena Bernardini sta tudi avtorja naslednjega prispevka, v katerem so objavljeni novi napisi iz ligurskega mesta Augusta Bagiennorum (zdaj Bene Vagienna). V času državljskih vojn so se Bagieni, po katerih je mesto dobilo pozneje ime, bojevali na napačni strani, na strani Antonija, ki ga je Oktavijan premagal pri Akciju. Bagieni so bili po njegovi zmagi naseljeni po drugih kolonijah izven Italije, npr. v Dirahiju ali Filipih, Oktavijan pa je v mestu naselil svoje veterane in ga imenoval po sebi. Eden nekdanjih prebivalcev, ki ga je zadela usoda kolonista in je moral zapustiti rodno mesto in Italijo, je verjetno znan z napisa. *C. Naevius Asus*, nekdanji vojak 4. legije, je bil vpisan v volilno okrožje *Voltinia*, značilno za prebivalstvo Dirahija in Filipov, ne pa za prebivalce Avguste Bagienov. Vendar se je vrnil, ker je želel ostanek življenja preživeti v domačem mestu.

Avtorica zadnjega epigrafskega prispevka je Silvia Giorcelli Bersani, ki je zbrala nove napise mesta *Vercellae* (zdaj Vercelli). Mesto so dolgo napačno povezovali z zmago Gaja Marija nad Cimbri leta 101 pr. Kr., vendar je bil prizorišče zmage v resnici manjši kraj z istim imenom v območju Padove delte. V prelomnem letu 69 pr. Kr., letu štirih cesarjev, so *Vercellae*, kot piše Tacit, skupaj z drugimi transpadanskimi mesti podprle Vitelijeve legije. Območje Transpadane so naseljevali v veliki meri tudi Kelti. Da je bil keltski jezik v uporabi tudi v času napredujoče romanizacije, kaže dvojezični mejnik iz 1. stoletja pr. Kr., ki ga je dal postaviti *Acisius Argantocomaterecus*. Drugo ime ne pomeni nujno patronimika, lahko je označevalo javno funkcijo, ki jo je Acizij opravljal, ali pa morda ljudstvo, ki mu je pripadal. Mejnik je označeval parcelo, ki jo je Acizij namenil bogovom in ljudem za skupno uporabo, kar je pomenilo posvečeno zemljo pri kakšnem svetišču, ki je služila kulturnim namenom. Razlaga napisa in natančnejša datacija ostajata nepojasnjeni, očitno pa je, da sta rimska in keltska skupnost tedaj živeli v sožitju. V mestu je bilo najdenih tudi precej poznorimskih napisov.

Marjeta ŠAŠEL KOS

Supplementa Italica. Nuova serie 20: M. Chelotti, *Venusia*. Edizioni Quasar, Roma 2003. 333 str., številne fotografije med besedilom.

Dvajseti zvezek epigrafske serije *Supplementa Italica* (nova serija), ki mu je predgovor napisal, tako kot prejšnjemu, Silvio Panciera, je v celoti posvečen napisom antične Venusije, zdaj Venose. Nove napise, ki jih je prek tristo, je zbrala in komentirala Marcella Chelotti. Staro italjsko mesto z zelo pestro zgodovino je bilo eno od mest 2. italjske regije Apulije in Kalabrije,

katerega začetki segajo v leto 291 pr. Kr., ko je bila Venusija ustanovljena kot latinska kolonija. O njeni ustanovitvi poroča Dionizij Halikarnaški; zgodila se je po zmagovitih vojaških odpravah Rima v Samniju, v območju treh večjih ljudstev, Daunijev, Samnitov in Lukanov, kjer je že prej obstajala manjša lokalna naselbina. Ime nosi po boginji Veneri (Venus), ki je prek Eneja veljala za trojansko zavetnico Rima; s tem so vodilne rimske družine želele hkrati poudariti svoje trojansko poreklo in tesne vezi z novim mestom. Dionizij poroča, da je bilo v Venusijo poslanih 20 000 kolonov, kar bi bilo, če pri številki ne gre za pomoto, precej več kot je bil to običaj za druge kolonije iz istega časa; povprečno število kolonistov je namreč znašalo od 2000 do 6000. Iz zgodnjega obdobja Venusije je znan ljudski tribun Kvint Ovij (*Ovius*), ki je bil, sodeč po imenu, z območja Oskov.

V času vojne s Hanibalom so Venusija in druge latinske kolonije, Lucerija, Brundizij in Kanosa, ostale na rimski strani, proti Rimu pa se je mesto obrnilo v času zavezniške vojne, ko so se zavezniška mesta borila za državljanske in druge pravice. Po vojni je tudi Venusija postala municipij. Morda je bila tedaj vpisana v volilno okrožje *Politia*, vsekakor pa je bilo okrožje njenih prebivalcev pozneje *Horatia*. Leta 43 pr. Kr. so triumvirji izbrali Venusijo skupaj z drugimi 17 mesti za naselitev veteranov iz svojih številnih legij, kajti mestno območje je lahko nudilo dovolj posestev veteranskim družinam, da so se lahko avtarkično preživljale. Tako je mesto postalo kolonija in se urbanistično popolnoma prenovilo. Obnovljeno je bilo obzidje, tlakovan forum, zgrajen še en javni trg, kar je potrjeno na napisu, ni pa še arheološko ugotovljeno, zgrajene so bile številne nove zgradbe.

Majhen, a zanimiv odstotek mestnega prebivalstva in prebivalstva z bližnjega podeželja nam je znan z napisov, ohranjen je celo odlomek popisa visokih mestnih uradnikov in lokalnega senata. V teku časa se je podeželje zelo spremenilo, saj so iz podeželskih enodružinskih vil, kakršne opisuje Katon, nastala večja posestva, ki so jih obdelovali sužnji. Nekatera so bila celo v lasti rimskih cesarjev in bogatih senatorskih družin, ki niso bile lokalnega porekla, na kar kažejo nagrobni napisi njihovih sužnjev in osvobojenec, ki so tam delali oz. skrbeli za njihove posesti. V poznorimskem času je Venusija ostala v provinci Apuliji. V mestu je živel veliko kristjanov, tudi grško govoreča manjšina, od 4. stoletja dalje pa še judovske družine, kar je razvidno iz napisov, ki niso le latinski (teh je seveda večina), temveč tudi grški in hebrejski. V 5. stoletju je bila na mestu nekdanjih velikih term postavljen cerkev Sv. trojice, ki je zrasla v pomemben cerkveni kompleks in je postala središče krščanske skupnosti in škofovski sedež. Prvi znani škof iz Venusije, Stephanus, je deloval proti koncu 5. stoletja. Zelo zanimivo in nenavadno je, da med napisi skoraj ni posvetil poganskim bogovom, celo donatorski napisi s cerkvenih mozaikov so bolj pogosti.

Iz mesta so znane nekatere senatorske družine, verjetno izvirajo iz Venusije *Salvii*, Gaj Salvij Kapiton je bil konzul leta 148. Skoraj gotovo so po poreklu iz mesta tudi *Satrii*, morda *Camillii*, druge družine pa so bile z mestom tesno povezane, tako *Pontii* iz bližnje Kanose, ki so bili v Venusiji patroni. Iz viteškega stanu (*ordo equester*) so iz mesta znani *Babullii* ter *Creperii*. Pomembne mestne družine so bili *Peducaei* in *Seppii*. Drugi zanimivi prebivalci mesta so ljudje, ki so opravljali različne bolj ali manj znane poklice. Tako je poleg zdravnikov in mesarjev dokumentiran izdelovalec zibelk in ženska, ki je z volno kot surovino oskrbovala proizvajalce volne in tiste, ki so jo potem predelovali in iz nje izdelovali oblačila in odeje. Zanimiv je bil poklic *nomenclator*, ki danes ne obstaja in ga je opravljal največkrat suženj. Oznaka je izpeljana iz besede 'ime', *nomen*, naloga sužnja pa je bila, da je gospodarja, ki je imel v mestu ugleden položaj in je poznal veliko ljudi, opozarjal na njihova imena. Kadar je gospodar priredil sprejem, je urejal vrstni red pozdravljanja in sedežni

red gostov. Na napisih je dokumentiranih tudi nekaj imen, ki so ali zelo redka ali pa se pojavijo celo prvič, kot npr. družinska imena *Anniolenus*, *Campuleius*, *Avonius*, *Blaia*, *Oseius*, ali priimek (*cognomen*) *Stratacus*, ki je morda izpeljan iz grške besede za poveljnika vojske, *strategos*.

Določen odstotek napisov je iz poznorepublikanskega obdobja, kar je npr. v severni Italiji že precejšnja redkost. Ti napisi imajo med drugim značilno obliko črk, ki je podobna tudi obliki črk na naših redkih poznorepublikanskih napisih. Precej nagrobni napisov iz Venusije je ohranjenih na polkrožno zaobljenih pokrovnih grobnic, tipičnih za Lukanijo, ki so bile v mestu očitno zelo priljubljene, medtem ko sicer med nagrobnimi spomeniki prevladujejo nagrobne plošče različnih oblik, nekaj je nagrobni oltarjev, le na enem nagrobniku je izklesan lep portret pokojne Vibuleje Kvinte z golobčkom v roki, mlade osvobojenke, ki ji ga je dala postaviti mati Regila. Na enem nagrobniku je ohranjen napis brata in sestre, ki nosita različni družinski imeni, kar kaže, da sta bila očitno osvobojenca, čeprav na napisu to ni izrecno omenjeno.

Napisi iz Venusije nam govorijo o njenih prebivalcih, so neposredna priča rimske preteklosti mesta, v vsakem mestu so napisi nekoliko drugačni, del velikega epigrafskega mozaike, ki ga sestavljajo napisi iz celega imperija, ki vztrajno dopolnjujejo, v malenkostih pa tudi spreminjajo rimsko zgodovino v celoti.

Marjeta ŠAŠEL KOS

Paul Corbier: *L'épigraphie latine*. Sedes, Paris 1998. 190 str.

Robert Matijašič: *Uvod u latinsku epigrafiju*. Filozofski fakultet u Puli, Pula 2002. 255 str.

Filozofska fakulteta v Puli je leta 2002 izdala knjigo Roberta Matijašiča z naslovom *Uvod u latinsku epigrafiju*. Gre za zelo kvaliteten epigrafski priručnik, zato je prav, da ga podrobneje predstavim. Relativno novo je tudi delo s tega področja *L'épigraphie latine*, ki je izšlo leta 1998 pri založbi Sedes. Oba priručnika sta za študente bistvenega pomena, zato je potrebno opozoriti na njune kvalitete, morda tudi na pomanjkljivosti.

Vzemimo najprej pod drobnogled knjigo P. Corbierja! Razdelimo jo na tri dele: Analiza in sinteza, Dokumenti in metode ter Znaki in orodje. Najobsežnejši je prvi del, ki zajema dve tretjini celotnega dela; sestavlja ga osem poglavij, ki so oblikovana zelo sistematično in pregledno. Tematika poglavij in njihovi naslovi pa so po mojem mnenju izbrani manj posrečeno.

Uvodno poglavje prvega dela tega priručnika se ukvarja s problematiko izdajanja napisov; na tem mestu avtor takoj omeni pisavo, za katero pravi, da je področje paleografije, ter je ne obravnava posebej. V nadaljevanju opozori na težave pri branju napisov, ki izhajajo iz rabe velikega števila okrajšav. Same okrajšave sicer niso obravnavane natančneje, navede le nekaj najbolj pogostih primerov.

Sledi obravnava publikacij napisov, ki jo poda kronološko, od 9. st. naprej; omeni prve zbirke, največ prostora in časa upravičeno posveti *CIL-u* (*Corpus inscriptionum Latinarum*) in njegovemu ustanovitelju Theodorju Mommsenu, ki je leta 1863 začel s tem monumentalnim delom zbiranja in izdajanja latinskih napisov. Predstavljena je struktura te zbirke po zvezkih od prvega pa vse do zadnjega - osemnajstega. Omenjeno je tudi nepogrešljivo delo *ILS* (*Inscriptiones Latinae Selectae*) Henrija Dessaua; natančno predstavi revijo *L'année épigraphique*, ki vsako leto objavlja nove epigrafske najdbe. Naslednji razdelek je posvečen načelom izdajanja; pomembni so diakritični znaki, potrebni za transkripcijo teksta (oglati oklepaji, dvojni oklepaji, črtice ...). Posebej avtor podčrta vrednost dobre fotografije.

Vsako poglavje v knjigi se odlikuje po sistematični zasnovi; prva stran je namreč namenjena predstavitvi glavnih podpoglavij, kot zaključek je podana jedrnata sinteza obravnavane temati-